
ЗМІСТ

ВСТУП	4
ГЛАВА I	
Роздержавлення власності – основа переходу від централізованого планування до державного регулювання економіки	5
ГЛАВА II	
Державна політика формування економіко-правового механізму роздержавлення	62
ГЛАВА III	
Розвиток державних концепцій реформування відносин власності	125
ГЛАВА IV	
Теоретичні підходи та практика управління державною власністю	209
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	261

ВСТУП

Проблеми, пов'язані з дослідженням і викладанням питань відносин власності в економічній системі посідають чільне місце при вивченні економічної теорії. Це питання включає аналіз процесів зміни економічного змісту та юридичної форми, які відбуваються в умовах трансформації суспільства.

Одним з таких процесів є заміна суспільної форми власності іншими роздержавленими формами.

Перехід економіки України до ринкових відносин базується на докорінних змінах у системі відносин власності, її внутрішньої структури, механізмів економічної реалізації власності та процесів управління.

У рамках вивчення економічної теорії дослідження процесу роздержавлення історично й логічно починається з державної політики у галузі відносин власності, і теоретичний аналіз саме цієї політики надає можливість розширити поле вивчення даної проблеми.

Навчальний посібник «Економічна теорія: політика роздержавлення» складається з чотирьох тем. Логіка і структура їх вибудована таким чином, щоб послідовно, у методологічному і методичному аспектах викласти читачам внутрішній зв'язок процесів трансформації власності.

У роботі розглянуті питання роздержавлення власності – основи переходу від централізованого планування до державного регулювання економіки; проаналізована державна політика формування економіко-правового механізму роздержавлення; викладені основні державні концепції реформування відносин власності; розглянуті теоретичні підходи та практика управління державною власністю.

ГЛАВА I

РОЗДЕРЖАВЛЕННЯ ВЛАСНОСТІ – ОСНОВА ПЕРЕХОДУ ВІД ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО ПЛАНУВАННЯ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Аналіз становлення форм і методів державного регулювання економіки в Україні історично та логічно починати з відносин власності, які трансформують роль держави в економіці. Такий теоретичний підхід відрізняється від концепцій, які пов'язують регулюючі дії держави з вадами ринку, а не із системою та домінуючою роллю власності в суспільстві. Тобто регулююча роль держави

збільшується чи зменшується не з ринковою недосконалістю чи з досконалістю ринку, а в нашому розумінні виходить з того, що держава є невід'ємною частиною функціонування суспільного капіталу. І як конкретне ціле, вона, держава, виконує широке коло державно-політичних, державно-правових відно-

Вади ринку – це умови, за яких ринковий механізм не забезпечує оптимального використання ресурсів.

- 1) неспроможність конкуренції (для нормального функціонування ринку повинна бути присутня конкуренція, але в процесі концентрації капіталів утворюються монополії, які згодом підривають конкуренцію, створюючи загрозу існування самого ринку)
- 2) нездатність ринку забезпечувати людей суспільними товарами
- 3) зовнішні ефекти (екстерналії) (коли дії суб'єктів ринку завдають шкоду або благо іншим)
- 4) неповнота ринку (дефіцит товару, технології)
- 5) недосконалість інформації (породжує диктат виробника чи споживача)
- 6) економічна нестабільність (пов'язана з циклічним характером розвитку економіки)

Наявність вад ринкового саморегулювання зумовлює необхідність державного регулювання економіки.

Суспільний капітал – це здатність спільноти до роботи в групах і організаціях, заснована на спільній системі цінностей. Реалізувати соціальний капітал можна, конвертуючи його в інші значимі форми капіталу, зокрема, у економічний капітал. З іншого боку, набуття соціального капіталу вимагає вкладення економічних, культурних, символічних ресурсів. Суспільний капітал так само є підставою сучасної політики.

син, економічний зміст яких залежить від процесів виробництва та відтворення суспільного капіталу в умовах домінуючих форм власності. «Неринкова економіка» взагалі, як така, втратила свій первинний реальний зміст, бо ринкові структури трансформувалися так, що від колишніх їх форм і методів регулювання майже нічого не залишилося, а стійка тенденція зростання усупільнення капіталу є загальноекономічною основою, з якої об'єктивно виростає та функціонує регулююча функція держави.

Такий підхід дає можливість пояснити, яким чином у неринковій соціалістичній економіці України зародилася та виникла форма управління з боку держави іманентна лише державам з так званою «ринковою економікою». Є й інше питання. Зокрема, треба пояснити, які були для цього причини. Державний соціалізм являв собою структуровану на державній власності систему, яка постійно шукала надійну траєкторію свого розвитку, використовуючи у рамках централізованого планування різні теоретичні та практичні конструкції: від жорсткого директивного планування й адміністративного контролю до використання товарно-грошових і ринкових стимулів. Еволюція відносин соціалістичної власності несла в собі, як відомо, протиріччя між всебічною владою Держплану, – соціалістичного планування та «госпрозрахунку» на державних підприємствах. Це протиріччя протягом десятиріч минулого ХХ століття реалізувалося шляхом різних за змістом і напрямом економіко-політичних реформ. Але з ряду обставин, які достатньо проаналізовані у радянській і пострадянській науковій літературі (див. праці проф. В. Рибалкіна), реформи так і не змогли реалізуватись і довести як переваги державного централізованого планування, так і переваги загальнодержавної, народної власності.

Так, основою для роздержавлення був не ринок, не «ринковий соціалізм», а загальна «народна власність», яка в практичній площині приймала форму державної. Тому кожна критична спроба переосмислити це положення з позицій регресивного методологічного і теоретичного аналізу не змінить історичного факту, не змінить історичну епоху, суть якої було усупільнене виробництво, монополія держави на засоби виробництва, що і є вихідним початком для процесу роздержавлення.

Проблеми, пов'язані з роздержавленням власності та її наслідками, є ключовими для розуміння створюваної економічної системи, оскільки, незалежно від тлумачення сутності роздержавлення, його

методи, принципи та механізми, вплив власності на господарське життя нації є визначними в оцінці руху розвитку суспільного капіталу держави та можливостей її економічного зростання.

В останній період в Україні відбулися фундаментальні зміни у політичній та економічній орієнтації. Тому аналіз змін у соціально-економічній основі роздержавлення, в широкому розумінні цього поняття, дають можливість осмислити її вплив у теоретичному плані та зрозуміти деякі мотивації формування державного регулювання економіки нового типу, переходу до її державного регулювання.

Цілком можливо, що основоположним фактором, який змінив характер і джерела розвитку національного господарства, став процес роздержавлення власності або, інакше кажучи, процес перетворення усупільненого капіталу. Поки що без оцінки спонукаючих мотивів роздержавлення можна констатувати той факт, що переуступка майнових прав держави приватним особам, передача функцій суспільного обслуговування приватному сектору або звуження сфери діяльності держави для забезпечення більшої свободи приватної ініціативи змінила форму суспільного виробництва. Відомо, що вища форма усупільнення, яку, власне кажучи, державна форма втілює, є антиподом роздержавленню, яке примусово веде до такої системи соціально-економічних відносин, що створює протилежну державній формі відносин. Тому, при аналізі роздержавлення виникають питання, яким чином і як воно вплинуло на форму соціальних і виробничих відносин у суспільстві, якою є сутнісна доцільність роздержавлення, виходячи із загальних національних економічних інтересів.

Незалежно від форм і методів роздержавлення основною її сутністю є процес відчуження державної власності. Роздержавлення є істотною якісною характеристикою в процесі розвитку економічної структури нації. Звичайно, що істотні зміни в економічній базі передбачають певні зміни в економічній структурі суспільства. Державна власність, у теоретичному плані, була економічною основою певного характеру виробництва. Перетворюючись у приватну, акціонерну форму, вона формує нову, розвинену у певних межах, форму економічних відносин, що виникли в результаті процесу роздержавлення. Таким чином, найважливішою рисою роздержавлення є зміна характеру та соціально-економічної природи власності, яка була основою для функціонування всього національного господарства.

Базуючись на припущенні, що роздержавлення власності – це процес роздержавлення відносин володіння, користування та розпорядження – це, в той самий час, роздержавлення тих функцій, які виконувала держава, базуючись на власності, яка їй належала.

Найважливішою рисою роздержавлення є переуступка державою впливу на господарське життя нації та формування нових меж і взаємозв'язку державного контролю над економікою. Виходячи з цього, формується протилежність методів господарювання, в основі яких лежить державна власність, та методів господарювання, в основі яких лежить приватизована власність.

Якщо оцінювати процес роздержавлення з точки зору національних інтересів, то суспільство, стаючи національним акціонером, висловлюючи свій економічний інтерес, формує себе як власника засобів виробництва, які не протистоять йому як чужа власність. З іншого боку, роздержавлення формує індивідуальних та асоційованих власників, підприємців, які мають пріоритетне право,

шляхом методів і засобів роздержавлення, до використання засобів виробництва.

У будь-якому випадку, наочно роздержавлення призводить до формування масових власників акцій засобів виробництва та власників, які концентрують у себе основну частину прав на ці засоби виробництва.

Сутність роздержавлення виявляється в основних цілях, які декларувалися при політичному та теоретичному обґрунтуванні цього процесу.

Найважливішою метою, яка декларувалася при зміні форм власності, було підвищення та

забезпечення стабільності економічного зростання. І тут виникають проблеми: як відчуження власності вплинуло на хід відтворення національного капіталу, і яким чином ліквідація державної власності, перетворення її у приватну та акціонерну, сприяло зростанню національного багатства.

Асоціація – це союз, спілка, товариство, об'єднання для досягнення спільної мети. **Асоційовані власники** – це група власників, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному фонді та/або управлінні. Асоційованими власниками можуть бути трудовий колектив, об'єднання капіталістів, члени кооперативу, споживчих товариств та спілок, господарські товариства (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства), товариства покупців, організації орендарів, власники спільних підприємств, а також об'єднання недержавних підприємств (корпорації, консорціуми, концерни та ін.).

Національне багатство — це сукупність матеріальних благ і духовних цінностей, нагромаджених суспільством за всю його історію.

Досить важливо, розглядаючи сутність роздержавлення, не обмежуватися класичним визначенням, що сутність – це внутрішня основа об’єкту (в нашому контексті – суспільства). Таким чином, обмежитися розглядом сутності роздержавлення через категорію протиріччя державної власності та приватної – означає свідомо звузити базу розуміння природи даного економічного явища.

З іншого боку, сутність, як відомо, пізнається як єдність протилежностей. Тобто, досліджуючи сутність економічного процесу роздержавлення, його логіку та послідовність, слід розглядати даний процес як єдність суперечливих одна одній форм власності. Звичайно, що таке, дещо спрощене розуміння, не дає повною мірою розглянути сутність роздержавлення як цілісний комплекс глибоких зв’язків і відносин, які формуються в даному процесі, але дозволяє розкрити через інші категорії, наприклад, норму прибутку, найбільш важливі характерні особливості цього суспільного явища.

Практично вся новітня економічна історія показує, що у питанні співвідношення економічної теорії та господарської практики, ключовим питанням є забезпечення довгострокового зростання, якого можна досягнути за допомогою різних заходів, індикатором яких постає показник норми прибутку.

Загальновизнаним є те, що норма прибутку – це рушійна сила виробництва, і накопичення капіталу постійно виражає співвідношення прибутку до вартості всього авансованого капіталу. Абсолютна величина створеного суспільного продукту, валового прибутку, національного доходу не може замінити норму прибутку. Отже, без аналізу змін у нормі прибутку, нормі рентабельності не можна роз-

Досить важливо, розглядаючи сутність роздержавлення, не обмежуватися класичним визначенням, що сутність – це внутрішня основа об’єкту (в нашому контексті – суспільства).

Норма прибутку – це відношення чистого прибутку, одержаного компанією, до загальної суми інвестованого капіталу, виражене у процентах. Значення норми прибутку полягає в тому, що вона показує вигідність капіталу, який застосовується, тобто, скільки прибутку приносить кожна гривня, вкладена в підприємницьку діяльність. Тому капітали в умовах ринкової економіки скеровуються туди, де норма прибутку вища. Тобто норма прибутку виступає регулятором капіталовкладень.

Норма рентабельності – відношення прибутку до суми виробничих основних фондів та обігових коштів або до собівартості продукції.

крити економічну сутність і доцільність процесу роздержавлення, а також, нібито протирічних одна одній форм економічних відносин.

Відомо, що норма прибутку є регулятором процесу накопичення і на зрівнянні норми прибутку базується все виробництво, в якій би суспільній системі воно не здійснювалося.

Концентрація виробництва означає його усупільнення через збільшення розмірів підприємств, зосередження процесів виробництва, робочої сили, засобів виробництва й випуску продукції на все більш великих підприємствах.

Органічна будова капіталу – це відношення постійного капіталу до змінного, тобто відношення між вартістю маси засобів виробництва й вартістю робочої сили, яка приводить її у рух.

Показник капіталосмності продукту показує відношення величини капітальних вкладень до визначуваного ними приросту об'єму продукту, що випускається:

$$k = K/\Delta BB, (6)$$

де K — об'єм капітальних вкладень;
 ΔBB — приріст об'єму продукту, що випускається.

Слід зазначити, що практично в усіх промислово розвинених країнах, де концентрація виробництва та монополізація досягли достатньо високого ступеня в суспільному виробництві, існують галузі, де органічна будова капіталу найбільш висока і, виходячи з цього, капіталосмна, але для національного господарства функціонування цих галузей життєво необхідне. Тому при дослідженні роздержавлення як основи для виникнення державного регулювання, необхідно виходити з розуміння доцільності застосування такого інструменту економічної політики як приватизація та співвідношення її з національними економічними інтересами. Тут виникає сутність другого порядку – протилежність інтересів

держави та протиставлення її інтересів учасників приватизації. Таким чином, формування нових виробничих форм у процесі приватизації повинно виходити із розуміння необхідності існування нерентабельних галузей із такими галузями, які можуть мати у собі інтерес і брати участь у процесі відтворення капіталу як приватна власність.

Отже, частина господарства із найбільш високою органічною будовою капіталу, тобто із низькою, нульовою, і, навіть, від'ємною нормою прибутку, повинна протистояти частині національного господарства, де норма прибутку має тенденцію до підвищення.